

כנס מחקרי ע"ש פרופ' יאיר פרג ז"ל

"בימים ההם בזמן הזה"

כנס מורשת החשמונאים במודיעין וסביבותיה ה-14

חוברת תקצירי הכנס

יום ד', ב' בטבת תשע"ח (20.12.17) באולם "עינן", קניון עזריאלי, מודיעין

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות
המחלקה ללימודי א"י וארכיאולוגיה

מדרשת הרי גופנא

בשיתוף מדרשת הרי גופנא בפיקוח
האגף לתרבות יהודית במשרד החינוך

© כל הזכויות שמורות לעיריית מודיעין-מכבים-רעות. אין להעתיק ללא רשות

תוכן העניינים

- 3 **תכנית הכנס**
- 4..... **הקדמה**
- 5..... **אודות יאיר פרג ז"ל**
- 6..... **דברי ברכה מפּי ראש העיר, מר חיים ביבס**
- 7..... **דברי ברכה מפּי חבר מועצת העיר ומחזיק תיק תיירות ושימור אתרים, מר שמעון גואטה**
- 8..... **דברי ברכה מפּי גב' גיסיה פרג, אלמנתו של פרופ' יאיר פרג ז"ל**

תקצירי הכנס:

מושב ראשון- ערב, הווה, עתיד

- 9..... **החפירה החינוכית קהילתית בתיתורה: עדכון מהעונה הראשונה**
אברהם טנדלר
- 10..... **אזור מודיעין בתצלומי אוויר**
פרופ' בנימין זאב קידר

מושב שני- מלחמות, מקדש וחיי יום יום במדינה החשמונאית

- 11..... **ההתיישבות היהודית מימי הבית השני מרכס קרנים שבמזרח חבל מודיעין**
דביר רביב
- 12..... **עדויות ארכיאולוגיות למרד החשמונאים בדרום השומרון**
יבגני אהרונוביץ' ורעות לויתן בן אריה
- 13..... **עדויות להתנגדויות בתרבות החומרית של ראשית ימי החשמונאים**
עמרי י'. עבאדי

מושב שלישי- דמותם ההיסטורית של החשמונאים

- 14..... **חמישים שנות מחקר על יהודה המקבי**
פרופ' בצלאל בר כוכבא

תכנית הכנס

8:30 – 9:00 : התכנסות

9:00 – 9:30 : ברכות ודברי פתיחה

ד"ר אורנה מגר, מנהלת המרכז הרב תחומי מודיעין-מכבים-רעות
שמעון גואטה, חבר מועצת העיר מחזיק תיק מורשת ושימור אתרים
גב' גיסייה פרג

9:30 – 10:45 : מושב ראשון: מודיעין – עבר, הווה, עתיד

יו"ר: פרופ' בנימין זאב קידר

התפתחות עיר העתיד מודיעין בעת החדשה | מר חיים ביבס, ראש העיר מודיעין מכבים רעות
הענקת תעודת הוקרה ליקירת העיר ד"ר עפרה אורבך
הפסקה

מודיעין בתצלומי אויר – עבר והווה | פרופ' בנימין זאב קידר, האוניברסיטה העברית
חפירה חינוכית-קהילתית בתיתורה: עדכון מהעונה הראשונה | מר אברהם טנדלר, רשות העתיקות

11:00 – 12:45 : מושב שני : מלחמות, חברה וחיי יום-יום בתרבות החומרית של המדינה החשמונאית

יו"ר: פרופ' עמוס קלובר

בין חנוכת העיר של נחמיה לבין חנוכת המקדש של החשמונאים | ד"ר שון זליג-אסטר, אוני' בר אילן
עדויות למרד החשמונאים בדרום השומרון | מר יבגני אהרונוביץ' וגברת רעות לויתן בן אריה,
קמ"ט ארכיאולוגיה יהודה ושומרון

ההתיישבות היהודית מימי הבית השני ברכס קרנים שבמזרח חבל מודיעין |

מר דביר רביב, אוני' בר אילן

עדויות להתנגדויות בתרבות החומרית של ראשית ימי החשמונאים |

מר עומרי י' עבאדי, אוני' בר אילן

12:45 – 13:20 – **הפסקת צהריים**, יוגש כיבוד קל

13:20 – 15:00 : מושב שלישי: דמותם ההיסטורית של החשמונאים

יו"ר: ד"ר אשבל רצון

שני ספרי המקבים: קריאה בין השורות | פרופ' כנה ורמן, אוני' בן-גוריון בנגב

שלומציון המלכה | פרופ' טל אילן, האוני' החופשית ברלין

הרצאה מסכמת: יהודה המקבי: סיכום חמישים שנות מחקר | פרופ' בצלאל בר כוכבא, אוניברסיטת ת"א

15:00 – 16:30 : **סיור לחפירות החדשות בגבעת תיתורה עם הארכיאולוג מר אברהם טנדלר**, חופר האתר.

16:30 : **טקס סיום**

הסעה ללא תשלום באוטובוס לסיור למעוניינים,

מותנה בהרשמה במהלך הכנס (בעמדת הרישום בכניסה לאולם)

הקדמה

אנו שמחים להגיש לכם את חוברת תקצירי ההרצאות של כנס מורשת החשמונאים במודיעין וסביבתה ה-14 ע"ש פרופ' יאיר פרג ז"ל, המתקיים היום בעיר מודיעין מכבים רעות.

הכנס הנוכחי ממשיך את מסורת הכנסים המחקריים המציגים לקהל הרחב מחקרים חדשים ומרתקים אודות מרחב מודיעין בימי החשמונאים ותולדות מרד המקבים, שלטון בית חשמונאי והחברה היהודית בתקופתם.

עיריית מודיעין מכבים רעות, שיזמה מסורת מבורכת זו, ראתה בחשיבות את החיבור בין העיר החדשה לבין המורשת וההיסטוריה של מודיעין העתיקה ושל החשמונאים שיצאו ופעלו מאזור זה. הכנס מהווה המשך וזיכרון למפעל החשוב בו החל פרופ' יאיר פרג ז"ל, מראשוני תושבי האזור והעיר אשר החל את תהליך הפצת המודעות לשמירת האתרים הארכיאולוגיים וערכי הטבע והמורשת שבסביבות המרחב העירוני של מודיעין.

הכנס מופק על ידי המרכז הרב-תחומי ועיריית מודיעין מכבים רעות, בשיתוף עם אוניברסיטת בר אילן ומדרשת הרי גופנא ובחסות גברת גיסייה פרג.

תודות לכל העוסקים והמסייעים בארגון הכנס והכנתו:
בראש ובראשונה לראש העיר, מר חיים ביבס, על הייזום והאירוח של הכנס.
לחבר מועצת העיר מר שמעון גואטה, מחזיק תיק מורשת ותיירות בעירייה,
לד"ר אורנה מגר, מנהלת המרכז הרב-תחומי, על הדחיפה של הכנס קדימה והליווי בכל פרטי הכנתו מראשיתם ועד סופם.
לגיסייה פרג אשר תורמת גם מהונה וגם מרעיונותיה לקידום הכנס.
להילה מזרחי מהמרכז הרב-תחומי, על ההפקה הארגון והמאמץ הרב להוצאה לפועל של הכנס.

בברכת חג אורים שמח וכנס פורה ומעניין,

עומרי י' עבאדי, אוניברסיטת בר אילן, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

אהרון טבגר, מדרשת הרי גופנא

הילה מזרחי, רכזת הכנס

ד"ר אורנה מגר, מנהלת תחום השכלת מבוגרים

אודות יאיר פרג ז"ל

יאיר פרג (פרידברג) נולד בעיר ת"א בשנת 1929 וגדל בשכונת בורוכוב. הוא לחם בפלמ"ח במלחמת השחרור ובמערכות ישראל כולל מלחמת יום הכיפורים. אחרי אחד הקרבות אמר על עצמו: "אני משוגע על ארץ ישראל". משנת 1960 מדען באוניברסיטה העברית בירושלים. סוציאליסט ציוני מהזן הישן והטוב. איש עקרונות במאבק המתמיד למען שמירת הטבע, מורשת העבר, הצדק החברתי ועתיד מדינת ישראל.

מעט הקמת העיר מודיעין עמד פרופסור פרג בראש "העמותה לשימור אתרים ונוף במודיעים" ולדברי אנשי העמותה: "תמיד היה בראש המחנה תמיד משך קדימה". הודות לפעילות האמיצה של העמותה ניצלה מכף הדחפורים שורה ארוכה של אתרי מורשת רבי חשיבות ושונו תכניות הבנייה.

לדוגמא, העתירה הדרמתית בבג"ץ נגד תכניות הבנייה על גבעת תיתורה. שפע הממצאים הארכיאולוגיים שנחפרו באזור מודיעין העיד שאמנם כאן פרץ מרד החשמונאים שלניצחונם הייתה השפעה מכרעת על ההתפתחות ההיסטורית והתרבותית של המערב. לפיכך ראה פרופ' פרג חשיבות עליונה בהכרזת האזור שאותו כינה "ארץ המכבים" כאתר מורשת תרבות עולמית.

את הצעתו זו ונימוקה הגיש יאיר לאיקומו'ס –הוועדה הישראלית למורשת תרבות עולמית הפועלת במסגרת אונסק"ו.

בצוואתו ביקש פרופ' פרג מהעמותה "להמשיך בפעילות מול איקומו'ס" פרופ' פרג ראה שליחות בפרסום ממצאים, שהתגלו בחפירות ההצלה, שניהל באזור שמעון גיבסון, שאליו התלווה ונתן תיאורים מפורטים ותמונות בעשרות מאמרים שהופיעו בעיתונות המקומית.

פרופ' פרג ראה "בארץ המכבים" פוטנציאל תיירותי עצום והוא פעל רבות לבסס את מקומו של האזור כאתר תיירות משמעותי למורשת ישראל.

פרופ' פרג הגה את הרעיון לקיום כנס שנתי במודיעין בחג החנוכה בנושאי ארכיאולוגיה והיסטוריה של התקופה החשמונאית.

יאיר פרג היה חלוץ, הוא נפטר בשנת 2001 אך חזונו ופעילותו קיימים ומתרחבים גם בימינו. יוסף תמיר, יו"ר חיים וסביבה כתב: "פרופ' פרג היה הירוק האקדמי האולטימטיבי. אנו יכולים לאמוד את תרומתו לארץ והיא לא תסולא בפז.... לו היו בתוכנו כמה תריסרים של יאיר פרגים, פני המדינה היו נראים אחרת"

דברי ברכה מפי ראש העיר מודיעין מכבים-רעות, מר חיים ביבס

אורחים יקרים,

העיר מודיעין הקדומה, עיר הולדתם של בני משפחת החשמונאים, הייתה המקום ממנו פרץ בשנת 167 לפני הספירה מרד החשמונאים. משפחות החשמונאים מהווים דוגמה היסטורית לגבורה של העם היהודי וחג החנוכה הוא חג המסמל זאת יותר מכל.

כיום, העיר מודיעין מכבים רעות היא עיר פורחת ומשגשגת ומדי שנה בחג החנוכה, אנחנו מקיימים את "כנס מורשת מודיעין" על מנת לדאוג לתייעוד מורשת החשמונאים והנצחתם וכחלק מהחיבור בין מודיעין של העת העתיקה למודיעין המודרנית והמפותחת של ימינו.

כנס מורשת מודיעין מצוין את השנה ה-14 וגם השנה נארח את מיטב ההיסטוריונים והחוקרים בתחום, שמאירים בזרקור ונותנים מבט מעמיק אל ההיסטוריה היהודית בכלל, וההיסטוריה של אזורנו בפרט.

שיהיה לכולנו כנס פורה וחג חנוכה שמח

חיים ביבס
ראש העיר מודיעין מכבים רעות

דברי ברכה מפי מר שמעון גואטה

תושבים ואורחים יקרים!

כנס מורשת מודיעין הפך למסורת רבת שנים בחג החנוכה בו אנו מנציחים את מורשת מודיעין והחשמונאים על ידי מחקרים וגילויים חדשים שנתגלו באזור מודיעין מכבים רעות. כמחזיק תיק שימור אתרים מורשת ותיירות אני רואה חשיבות רבה בין החיבור ההיסטורי של מורשת העם היהודי, על ידי התיישבות קדומה בגבעות מודיעין והסביבה ועד פיתוחה ושגשוגה של מודיעין בעת החדשה בזמן זה.

בעיריית מודיעין מכבים רעות רואים חשיבות רבה בחיבור אתרי הטבע והמורשת המצויים בקרבתנו, לפיכך אנו משקעים מידי שנה משאבים ותקציבי פיתוח בפרויקטים עירוניים לשימור אתרי טבע וחינוך למורשת למען הקהילה והדורות הבאים.

אני שמח לראות משפחות ומטיילים רבים מהעיר והסביבה נהנים משלל פעילויות של סיורי הדרכה הכוללים שילוב מורשת ערכית עם חווית מגוונות ומהנות.

חזרנו לגבעת התיאורה אחרי כמעט 3,000 שנה שלא חיו בה אנשים. אנו צריכים לשמור עליה ועל המקומות המדהימים שחבויים בה ככול הניתן.

במסגרת זאת החלו עבודות השימור והנגשת גבעת התיאורה לכלל הציבור עד להפיכתה לאתר מורשת טבע לאומי. בשיתוף עם רשות העתיקות אנו ממשיכים לעונה נוספת של חפירות ארכיאולוגיות קהילתיות בגבעה ואין ספק שהממצאים מדברים בעד עצמם.

הפרויקט הזה לא רק הניב ממצאים ארכיאולוגיים חשובים אלה גם סיפק תרומה חינוכית והנאה לילדי העיר ולמתנדבים הרבים שחפרו במקום.

גבעת התיאורה ואתרי הטבע המצויים בעירנו הינם נכס מקומי לאומי, החפירות הן דרך נוספת לשמר אותם מה ומאפשר לתושבים לקבל תמונה ברורה יותר על העבר, אני מאמין שזהו החיבור המיטבי של הקהילה עם העבר והעתיד במודיעין.

מטרתנו לחזק את הקשר של התושבים לאתרי המורשת ולהנגישם לכלל הציבור בדגש על שלושה אלמנטים מרכזיים: מורשת – חינוך – קהילה.

במסגרת זאת אני שמח לבשר על החלטת מועצת העיר להקמת מוזיאון מורשת החשמונאים שימוקם במרכז העיר החדש שיבנה במודיעין ובו יוצגו ממצאים ותגליות מתקופת החשמונאים מהתקופה הקדומה ועד ימנו.

אני מאמין שהמוזיאון יהווה מוקד משיכה מרכזי הן לתושבים והן למדינת ישראל. הכנס מעניק ומציג מדי שנה מחקרים חדשים ע"י מיטב ההיסטוריונים והארכיאולוגים על תולדות החשמונאים בימי בית שני ועד להתיישבות בסביבת מודיעין בעת החדשה.

אני מאחל לכם כנס פורה ומעשיר בברכת חג חנוכה שמח,

שמעון גואטה,

חבר מועצת העיר מודיעין מכבים-רעות

מחזיק תיק תיירות ושימור אתרים

יו"ר עמותת מופעים

דברי ברכה מפי גב' גיסייה פרג, אלמנתו של פרופ' יאיר פרג ז"ל

שמחה לברך אתכם בפתיחת הכנס השנתי ה-14 מורשת החשמונאים במודיעין על שם פרופ' יאיר פרג ז"ל.

יאיר איש הפלמ"ח במלחמת השחרור ולאחר מכן אחד ממקימי קיבוץ צרעה, איש המדע והאקדמיה במקצועות בוטניקה, מיקרוביולוגיה תעשייתית ואקולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. לאחר 35 שנות המחקר פרש יאיר בשנת 1985 לגמלאות אל לא ישב בחיבוק ידיים אלה התמסר לפעילות חדשה, הצלת אתרי היסטורי ומורשת, שהתגלו בזמן בניית העיר מודיעין. יאיר הקדיש לפעילות הזאת את 15 שנות חייו האחרונות. הוא עמד בראש "העמותה לשימור אתרים והנוף במודיעין", הודות לפעילות האמיצה של העמותה ניצלו מכף הדחפורים יותר מ-10 אתרים רבי חשיבות, ביניהם: גבעת תיתורה, גבעת קברות המכבים, הגבעה הגאולוגית, מערת קבורה חשמונאית, נוף עמק אילון ועוד.

אני רוצה לציין את תרומתה הגדולה של דר' עפרה אורבך שהייתה ממקימי העמותה, פעילה נמרצת בצוות וראש העמותה אחרי פטירתו של יאיר.

על גבעת תיתורה, שיש סברה שבתוכה נמצא הכפר האגדי מודיעין, לחם יאיר פעמיים. בפעם הראשונה נגד חיילים של הלגיון הירדני, ובפעם השנייה נגד הטרקטורים של משרד השיכון, בספר ביוגרפי של יאיר פרג יש תצלום שמראה את יאיר העומד עם בתו ועוצר את הטרקטור העובד על גבעת תיתורה.

שפע הממצאים הארכיאולוגיים הביאו את יאיר לרעיון לקיים בחנוכה בעיר מודיעין כנסים מוקדשים למורשת החשמונאים, ותכנן לקיים את הכנס הראשון בחנוכה 2001, אך הגורל קבע אחרת, יאיר לא הספיק להגשים את חלומו, נפטר אחרי ניתוח לב בחודש ספטמבר 2001.

עיריית מודיעין העריכה את חשיבותו של הרעיון ולקחה לידיה את היוזמה, וכעת אנחנו נוכחים להשתתף כבר בכנס ה-14.

מכנס מקומי הגענו לכנס כלל ארצי שבו מרצים חוקרים מעולים ישראלים וגם מחו"ל. לפנינו תכנית הכנס, עשירה ומגוונת ועל כך אני רוצה להודות לכל הצוות השותף בהפקת הכנס: מר שמעון גואטה, דר' אורנה מרגר, גב' הילה מזרחי ומר עומרי עבאדי.

**בברכה,
גיסייה פרג**

מושב ראשון : מודיעין – עבר, הווה, עתיד

יו"ר: פרופ' בנימין זאב קידר

החפירה החינוכית – קהילתית בתיתורה; עדכון מהעונה הראשונה

אברהם טנדלר, רשות העתיקות

במהלך שנת 2017 התקיימה חפירה ארכיאולוגית בצמוד למצודה הצלבנית, קלעת אל- בורג' שבגבעת תיתורה. החפירה בוצעה כיוזמה חינוכית והשתתפו בה כל יום כיתה אחת או שתיים וכן מתנדבים מהקהילה. בחפירה נחשפו שרידים של מבנה איתן קדום שעל יסודותיו נבנתה המצודה הצלבנית. כמן כן נחפרה החצר הפנימית של המצודה ששימשה כאזור הכנת מזון במהלך ימי הביניים. בהרצאה אציג את האתר, החפירה וחלק מהמצאים הרבים והמגוונים שנמצאו.

אזור מודיעין בתצלומי אוויר פרופ' בנימין זאב קדר, האוניברסיטה העברית

סדרת תצ"א של תא שטח מסוים, אשר צולמו בתאריכים שונים, מאפשרת לעקוב אחרי השינויים הפיזיים שחלו באותו תא שטח לאורך זמן: תהליכי בנייה והרס, שינוי בשימושי קרקע, המשכיות וחידושים במערך הדרכים, ועוד.

במילים אחרות, סדרות תצלומי-האוויר מהוות מקור היסטורי חשוב, שהאובייקטיביות שלו יוצאת דופן.

מכיוון שהצילום האווירי של ארץ ישראל החל כבר בימי מלחמת העולם הראשונה, מאפשרות סדרות תצלומי-האוויר לעקוב אחר התפתחותם הפיזית של כפרים יהודים וערבים רבים, ושל כל ערי הארץ מבאר שבע עד צפת שהיו קיימות בימי מלחמת העולם הראשונה.

הדגמתי את הפוטנציאל שבסדרות אלה בספרי *מבט ועוד מבט על ארץ ישראל*

(יד בן צבי ומשרד הביטחון, 1991), ובצורה יותר משוכללת בספרי *The Changing Land* (יד בן צבי ומשרד הביטחון, 1999), ובצורה יותר משוכללת בספרי *between the Jordan and the Sea: Aerial Photographs from 1917 to the Present* (יד בן צבי ומשרד הביטחון, 1999).

בספר האנגלי מופיעים תצלומי אוויר של אותו שטח בדרך כלל בארבע נקודות זמן: 1917 - 1918; סביב 1948; סביב 1967 (כל אלה בשחור/לבן); ובשנות ה-90 (בצבע).

בהרצאה הנוכחית תודגם שיטה זאת באמצעות תצלומי האזור בו אנו מתגוררים.

תחילה נראה תצלומים מימי מלחמת העולם הראשונה, אשר צולמו על ידי אוויראים גרמנים ששירתו במסגרת הכוח הטורקי-גרמני אשר ניסה לבלום את התקדמותם של הבריטים.

אחר כך נראה תצלומים שצולמו על ידי חיל האוויר המלכותי הבריטי בחורף 1944 - 1945, במסגרת מיזם שנועד לצלם מן האוויר את כל שטחי א"י שמצפון לבאר שבע.

בהמשך - תצלומי הכפרים הערבים שהיו באזור עד מלחמת העצמאות; אלה צולמו על ידי חיל האוויר הצעיר שלנו ערב מבצע דני ביולי 1948, כהכנה להשתלטות צה"ל על האזור.

אחר כך נראה תצלומים שבוצעו עבור מחלקת המדידות בשנים 1969 ו-1991

(במרכז למיפוי ישראל, ת"א, ניתן להשיג תצלומים רבים של אזורנו מאמצע שנות ה-50 והלאה).

לבסוף נראה תצלום אוויר שצולם עבור המרכז למיפוי ישראל בינואר 2007, ותצלום האזור כיום, המופיע במפת Google.

מושב שני : מלחמות, חברה וחיי יום-יום בתרבות החומרית של המדינה החשמונאית

יו"ר: פרופ' עמוס קלוזר

**ההתיישבות היהודית מימי הבית השני ברכס קרנים שבמזרח חבל מודיעין
דביר רביב, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת בר אילן**

יישוב בשם 'קרנים' מוזכר בספר האונומסטיקון של אבסביוס ובתרגומו של הירונימוס, ככפר בגבול ירושלים הממוקם במרחק 9 מילים ממנה. ייתכן שיישוב זה הוא 'בית קרנים' אתר מימי בית שני המוזכר בשני אוסטרקונים כתובים ארמית, שנתגלו בשוק העתיקות. יישובים אלו מזוהים בסביבת ח'רבת קרינעה, הממוקמת כ-2 ק"מ מצפון-מערב ליישוב בית חורון וכ-14 ק"מ מירושלים. במסגרת 'סקר דרום השומרון' (2014-2017) שנערך מטעם האוניברסיטאות בר-אילן ואריאל ובשיתוף קמ"ט ארכיאולוגיה ביו"ש תועדו לאחרונה באתר זה שרידי יישוב מבוצר מתקופת הברונזה התיכונה ומימי הבית השני, כולל חומה המקיפה את האתר. מרבית השרידים שתועדו במקום משתייכים ליישוב היהודי משלהי ימי בית שני ועד מרד בר-כוכבא וכוללים מקוואות טהרה (חלקם בעלי פתח כפול), מערכת מסתור, כלי אבן, מערות קבורה עם שברי גלוסקמאות וכן מבנה ציבורי (בית כנסת?).

בנוסף לאתר זה תועדו לאחרונה במסגרת 'סקר דרום השומרון' על גבי הרכס של ח'רבת קרינעה, אתרי יישוב רבים שהתקיימו במהלך ימי הבית השני ועד למרד בר-כוכבא. בח'רבת אל-חפי שמדרום לכפר עין-עריך, נתגלה יישוב ובו ממצאים מהתקופה הפרסית ומהתקופה שבין שתי המרידות ברומאים; באתר מע'ר ע'טי שלרגלי ח'רבת קרינעה נערכה לפני כעשור חפירת הצלה בידי יחידת קמ"ט ארכיאולוגיה במהלכה נחשפו שרידי יישוב מימי הבית השני; בח'רבת דיר חסן שמצפון-מערב לקרינעה תועדו בסקר דרום השומרון מקוואות טהרה ומערכות מסתור מימי המרידות ברומאים. מקוואות ומערכות מסתור נוספות התגלו בח'רבת עבירג'ן ובח'רבת אבו-נפע הסמוכות.

ריכוז האתרים מימי הבית השני ברכס קרנים, מובן על רקע קרבתו לדרך מעלה בית-חורון המובילה לירושלים. תמונה דומה התגלתה גם ברכסים הסמוכים. תוצאות הסקר הנוכחי מצביעות על התיישבות יהודית צפופה שהתקיימה באזור עוד בטרם פרץ מרד החשמונאים. היישובים הנידונים היו חלק מהעורף היישובי שסייע לחשמונאים בקרבות הראשונים, כמתואר בספרי המקבים.

עדויות ארכאולוגיות למרד החשמונאים בדרום השומרון

יבגני אהרונוביץ' ורעות לויתן בן אריה, קצין מטה ארכיאולוגיה יהודה ושומרון

על רקע מקורות רבים ועיון מחקרי בלתי פוסק בהיבטים שונים של מרד החשמונאים, בולטת דלילות עדויות ארכאולוגיות למרד עצמו. התוצאה העיקרית של המרד – השגת העצמאות הלאומית והמדינית נצפית בתחומים רבים שהמחקר הארכאולוגי נוגע בהם כמו חורבן הישויות השכנות (אדומים, שומרונים, עמי עבר הירדן המזרחי), הקמת יישובים חדשים באזורים הנכבשים, התעצמות יישובית בגבולות יהודה הישנים, הקמת מרכזי שלטון ופיתוח דרכי מסחר. לעומת זאת, העדויות הארכאולוגיות לאירועי המרד עצמו מעטות וכוללות לרוב שרידי בנייה צבאית ממוסדת של השלטון הסלווקי. בעשור האחרון נאספו עדויות חדשות למאורעות בתקופת המרד שמקורן בחפירות ארכאולוגיות שיטתיות. בהרצאה יוצגו גילויים מן התקופה ההלניסטית באתרים ח'רבת כפר מר השוכן בישוב בית אל, תל שילה ואתר מערות במדרון הצפוני של רכס נבי סמואל, ותבואר זיקתם של ממצאי החפירות למאורעות המרד.

בין חנוכת העיר של נחמיה לחנוכת המקדש של המכבים

ד"ר שון זליג אסטר, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת בר אילן

בתחילת תקופת שיבת ציון אנו מוצאים מתח רב בין שני חזונות גאולה שונים. האחד רואה בחזרת ה' למקדש ובבנייתו את המרכיב העיקרי בגאולה, והשני מדגיש את חשיבות שיבת העם לארצו, גם אם בניית המקדש תידחה.

המתח בין שני החזונות מופיע בנביאים: פרקים מ'–מח' בספר יחזקאל מדגישים את חזון המקדש הבנוי, ואילו פרק ב' בישעיהו מגיב לנבואות יחזקאל וטוען שחזרת העם לארצו היא–היא גילוי כבוד ה'.

המתח הזה מתבטא גם בפעילות המעשית שמובילים מנהיגים שונים בתקופת שיבת ציון. בימי השבים הראשונים (בראשות ששבצר), וכן בימי זרובבל ויהושע בן יהוצדק, הדגישו את חזון בניית המקדש. טקס "היווסד בית ה'" בעזרא פרק ג', בחג הסוכות, מתואר כפסגת השאיפות של השבים. ואולם, עזרא ונחמיה מדגישים בהנהגתם פן אחר של תהליך הגאולה. במקום למקד את המרץ שלהם בבניית המקדש, הם מדגישים היבטים אחרים. נחמיה, כידוע, מאחד את הפלגים השונים בעם סביב בניית חומת ירושלים, והיא הופכת לפרויקט מאחד. עזרא, כפי שמתואר בנחמיה פרק ח', מדגיש את חגיגת חג הסוכות ברחוב אשר לפני שער המים, מקום שבו יכול כל העם להתכנס, ושם קורא הוא להם מן התורה – דווקא לא בבית המקדש.

הכבוד לתורה וההשקעה האישית בביטחונה ובשגשוגה של ירושלים הופכים להיות גורמים מלכדים המעצבים את זהות העם, ומביאים לטקס המרשים של חנוכת חומות ירושלים בנחמיה פרק יב'. רק אז, בחנוכת החומות, אנו שומעים על החזרה למקדש ועל הזביחה שם. עזרא ונחמיה הבינו שהדרך לחנוכת המקדש עוברת דרך חנוכת חומות העיר.

עדויות להתנגדויות בתרבות החומרית של ראשית ימי החשמונאים
עומרי י' עבאדי , המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת בר אילן

בתקופה ההלניסטית המאוחרת, אנו עדים לשינויים מרחיקי לכת ביהודה, שבמהלכם הופכת החברה היהודית מקבוצת מיעוט נשלטת לקבוצה עצמאית, שולטת. בהרצאה זו אבקש ללמוד על תהליך ההגדרה וגיבוש הזהות האתנית ביהודה בתקופה זו מתוך מבט לעבר התרבות החומרית היום-יומית של החברה היהודית. לצורך כך, אציג שני מקרי מבחן מקבילים, שהופיעו ביהודה במאות השנייה והראשונה לפני הספירה – 'הנר החשמונאי הצבוט' ו'קבר בור העמידה'. שני מקרי מבחן אלו יגלו לנו באיזה אופן ביטאה החברה היהודית את זהותה הלאומית וכיצד היא עשתה זאת.

מושב שלישי: דמותם ההיסטורית של החשמונאים

יו"ר: ד"ר אשבל רצון

חמישים שנות מחקר על יהודה המקבי

פרופ' בצלאל בר כוכבא, אוניברסיטת תל אביב

ההרצאה תתמקד בנקודות הבאות:

1. מלחמת ששת הימים וההיכרות הבלתי אמצעית עם איזור המערכה - זיהוי אתרי הקרבות ולוחמת גרילה.
2. המחקר על הצבא הסלאוקי (קמברידג' 1972) והתובנות החדשות שעלו בעקבותיו על יחסי הכוחות הכמותיים; חימוש הצדדים; יכולתו והרכבו של הצבא הסלאוקי בשטחים הרריים.
3. השפעת מלחמת יום הכיפורים על ההתקבלות הראשונית של המסקנות החדשות.
4. הספר "מלחמות החשמונאים - ימי יהודה המקבי" (ירושלים 1980)
5. התגובה השניה: להישמר מפני העיתונאים ושאר הולכי רכיל.
6. הנוסח האנגלי המחודש (קמברידג' 1989)
7. גילויים חדשים רלוונטיים:
 - א. "התפוצצות האוכלוסייה" בהר יהודה, המחקרים בדרום הר שומרון, מקורות כוח האדם החשמונאי, והעדויות הארכיאולוגיות על ראשית ההתיישבות היהודית בגליל בימי הבית השני.
 - ב. כתובת ארס ומבצר החקרה.
 - ג. חשיפת החקרה ב"חניון גבעתי".
8. "אסכולת קופנהגן - שפילד" הניהיליסטית בחקר המקרא והמרכז לחקר השואה על שם אלי ויזל - הכחשת רדיפות הדת של אנטיוכוס אפיפנס ומלחמות החשמונאים.
9. מקור המידע של ספר מקבים השני.

הפקה וארגון הכנס:

המרכז הרב תחומי מודיעין מכבים רעות

רחוב עמק דותן 49, מודיעין

טלפון: 08-6210274

